

Inhoud

Inleiding	11
I De gebeurtenissen	
1 Dag één	17
2 Een algemene theorie over Trump	32
II Het zelf	
3 De schepping van het neoliberale zelf	61
4 De illusie dat je invloed hebt	86
5 De ineenstorting	102
6 De weg naar Kekistan	117
7 Arendt lezen is niet genoeg	144
III De machines	
8 Demystificatie van de machine	161
9 Waarom we een theorie over de mens nodig hebben	181
10 De denkende machine	197
11 Het antihumanistische offensief	224
12 Het sneeuwvlokjesoproer	254

IV **Marx**

13 Barsten in het glas	275
14 Wat is er over van het marxisme?	293

V **Reflexen**

Even tussendoor...	319
15 Terug naar de toekomst	323
16 Weer je tegen het gevaar	335
17 Laat je niet overheersen door machines	346
18 Verwerp het gedachtegoed van Xi Jinping	359
19 Geef je nooit gewonnen	369
20 Leid een antifascistisch leven	382
Dankwoord	393
Noten	395
Register	407

Inleiding

Wat ik wil met dit boek is dat je na het laatste hoofdstuk een keuze maakt. Accepteer je dat machines straks de mens zullen overheersen of verzet je je daartegen? En als je voor verzet kiest, op welke gronden wil je de rechten van mensen dan verdedigen tegen de logica van machines?

In de eenentwintigste eeuw staat de mensheid voor een nieuw probleem. Als gevolg van de informatietechnologie is er een enorme ongelijkheid in de beschikbaarheid van kennis ontstaan die tot grote machtsongelijkheid leidt. Met de schermen van onze digitale apparatuur als toegangspoort worden zowel bedrijven als overheden er steeds bedrevener in ons te sturen via algoritmes: ze weten wat we doen en wat we denken, kunnen onze volgende zetten voorspellen en beïnvloeden ons gedrag. Intussen hebben wij niet eens het recht te weten dat dit gebeurt.

En dat is alleen nog maar de nachtmerrie van het heden. Als kunstmatige intelligentie straks echt van de grond komt, kunnen informatiemachines maar al te makkelijk helemaal aan onze greep ontsnappen.

Een algoritme is in wezen gewoon een door een mens bedachte en

opgeschreven reeks instructies voor de oplossing van een probleem. Neem bijvoorbeeld een situatie waarin ik mijn paspoort toon bij de douane. De beambten weten dan dat ze me door moeten laten als mijn vingerafdrukken overeenkomen met die in hun systeem en dat ik moet worden aangehouden voor nadere ondervraging als ze niet matchen.

Een computerprogramma is een algoritme dat zonder menselijke tussenkomst wordt uitgevoerd. In zeker opzicht is het gewoon de nieuwste ontwikkeling in een langdurig automatiseringsproces. Een van onze succesvolste strategieën van de afgelopen tweehonderd jaar is dat we arbeiders steeds meer ‘aan de zijlijn’ van het productieproces zijn gaan plaatsen. Ze zijn daardoor meer waarnemer dan uitvoerder geworden, terwijl machines tot op zekere hoogte autonoom zijn gaan werken. Wat we nu met computers en informatienetwerken doen, ligt simpelweg in het verlengde van wat we eerder met windmolens, kaatoenspinmachines en de verbrandingsmotor hebben gedaan.

Zodra machines zichzelf instructies kunnen geven, loopt de mensheid echter het risico dat ze permanent ‘aan de zijlijn’ komt te staan en de zeggenschap over zichzelf verliest.

Miljoenen mensen zijn zich inmiddels bewust van de gevaren van algoritmische sturing. Ze beschouwen dat alleen vooral als een probleem voor een ethische commissie, een techniekseminar of een wetenschappelijk tijdschrift, of als iets wat de volgende generatie maar moet oplossen, terwijl deze kwestie in wezen rechtstreeks in verband staat met de hardnekkige economische, politieke en morele crises waarin we ons nu bevinden.

Dat zit zo...

Stel dat ik je zou vertellen dat er een machine was die het land beter kon besturen dan de overheid, logischer kon denken dan welk mens ook en zelfstandig kon functioneren. Stel dat ik je vroeg alle belangrijke beslissingen in je leven over te dragen aan die machine. Stel dat ik je garandeerde dat je gelukkiger zou worden als je je gedrag aanpaste aan wat de machine voor je besloot. Ik mag hopen dat je dit hele idee verontwaardigd van de hand zou wijzen.

Maar vervang deze machine nu eens door het woord ‘markt’. Al

drie decennia lang staan miljoenen mensen toe dat het vrijemarktmechanisme hun leven bepaalt, hun gedrag stuurt en hun democratische rechten terzijde schuift. Er is zelfs een religie die eer bewijst aan de macht en invloed van deze machine. Die noemen we de economie.

De afgelopen dertig jaar hebben we de markt verheven tot een soort autonome, bovenmenselijke beschermengel. In beginsel hebben we ons daarmee bereid verklaard om ergens in de komende honderd jaar de zeggenschap over onszelf over te dragen aan machines.

Sinds de heiligverklaring van de vrije markt hebben we ons steeds gretiger onderworpen aan het fenomeen marktwerking. We gingen begrippen als burgerschap, moraal en individuele autonomie behandelen alsof ze irrelevant waren voor het reilen en zeilen van de wereld. Consumentenvoorkeuren en financiële instrumenten maakten voortaan de dienst uit.

Maar nu is het vrijemarktstelsel ingestort. De logica van zelfzucht, hiërarchie en consumentisme werkt niet meer. Als gevolg daarvan heeft de religie van de markt plaatsgemaakt voor oude goden: racisme, nationalisme, misogynie en de verafgoding van machtige graaiers.

Nu, op de drempel van de jaren twintig van de eenentwintigste eeuw, is een alliantie van etnisch nationalistes, vrouwenhaters en autoritaire politieke leiders bezig de huidige wereldorde aan flarden te scheuren. Wat hen verbindt, is hun minachting voor universele mensenrechten en hun angst voor vrijheid. Ze zijn dol op het idee van algoritmische sturing en als we ze hun gang laten gaan, zullen ze daar heel voortvarend gebruik van maken om ongestraft hun rijkdom en macht te vergroten.

We kunnen de chaos en wanorde nog stuiten, ons verzetten tegen de poging om ons nieuwe biologische hiërarchieën op te leggen op basis van ras, sekse en nationaliteit en een digitale dictatuur afwijzen. Het is nog niet te laat, al doen overal argumenten opgang om het hoofd maar vast in de schoot te leggen.

Het idee dat het mensdom zijn langste tijd heeft gehad is inmiddels diep verankerd in het moderne denken, van alt-right tot academisch links. Al doe je persoonlijk nog zo je best om ‘menselijke waarden’ in

acht te nemen, van Silicon Valley tot het politbureau van de Chinese Communistische Partij luidt de consensus dat het fundament voor die waarden ontbreekt, dat de menselijke aard een verzinsel is, dat niet logisch valt te onderbouwen dat mensen boven machines moeten gaan en dat er geen steekhoudende argumenten zijn voor universele mensenrechten.

Achteraf gezien lijkt de vrijemarktideologie de weg te hebben geplaveid voor een veel diepgaandere vorm van antihumanisme en we staan op het punt te ontdekken hoe schadelijk dat voor de mensheid kan uitpakken.

‘Concurreren en kopen’ was het eerste gebod van het vrijmarktgehoof. In het tijdperk van deglobalisering en conservatief nationalisme zal dat worden: concurreren, kopen, liegen, overheersen en moorden. We zullen de nieuwe intelligente machines onder menselijke controle moeten plaatsen en ze zodanig moeten programmeren dat ze de menselijke waarden hooghouden. Zo niet, dan zullen ze de waarden weerspiegelen van Poetin, Trump en Xi Jinping.

Dat is de reden dat ik dit boek heb geschreven, als daad van verzet. Mijn hoop is dat je, als je het uit hebt, zelf tot daden van verzet zult overgaan. Dat kan in het groot, door bij te dragen aan het omverwerpen van dictators, maar ook in het klein, door mensgerichte projecten in je eigen omgeving op te zetten, of door in je eigen leven simpelweg alle machinelogica af te wijzen.

Willen we ons met succes verzetten, dan hebben we een theorie over de menselijke natuur nodig die de strijd kan aanbinden met vrije-markteconomie, machineverering en het antihumanisme van academisch links.

Wat we nodig hebben is, kortom, een radicaal pleidooi voor menselijkheid.

DEEL I

De gebeurtenissen

*Wat de massa wilde, en wat Goebbels uiterst nauwkeurig
wist te verwoorden, was toegang tot de geschiedenis, zelfs als
dat de ondergang zou betekenen.*

Hannah Arendt¹

1

Dag één

Ross sprint langs me heen, zijn camera draait. Hij tikt me op de schouder en begint te praten maar ik wijs naar de GoPro die aan mijn valhelm is vastgetapet en vorm met mijn mond het woord ‘live’, oftewel: ‘Niets zeggen wat belastend voor ons kan zijn.’ Het vorige oproer dat we samen filmden was in Istanboel. Dit is anders.

Een paar seconden later krijg ik een high five van Brandon nadat die zich, filmend en wel, door de chaos een weg naar mij heeft gebaand. Sinds 2011 hebben we het ene na het andere oproer op de wereld verslagen: Caïro, Athene, Istanboel. We steken allebei onze vrije hand uit en onze vingers grijpen een fractie van een seconde in elkaar. Ruiten gaan aan diggelen. Een SUV staat in brand. Om ons heen ontploffen flitsgranaten en er hangt traangas in de lucht.

Een stuk of duizend jonge mensen met bedekte gezichten, gekleed in het zwart, zwermen door de stad met de oproerpolitie achter zich aan en puur bij toeval treffen we elkaar op deze paar vierkante meter stedelijk slagveld: Ross, Brandon en ik, drie veteranen in het filmen van landen die naar de verdommenis gaan.

Het is 20 januari 2017, de plaats van handeling is Washington DC.

De sociale oorlog die is uitgebroken aan de periferie van het mondiale systeem heeft zojuist het centrum ervan bereikt. We zijn twee straten verwijderd van het Witte Huis. Het presidentschap van Donald Trump is net een minuut oud.

Als het oproer in hevigheid toeneemt, hebben de politieagenten geen idee wat ze moeten doen. Ze zijn opgeleid voor situaties waarin mensen doen wat ze zeggen of anders worden neergeschoten. Vandaag is schieten geen optie, en gehoorzaamheid ook niet. Dus sukkelen ze hijgend achter de demonstranten aan, gehinderd door nutteloos wapentuig en het overgewicht dat de vadsige levensstijl van de hedendaagse wetshandhaver met zich meebrengt. Wanneer een meisje met een fiets aan de hand struikelt en in haar val per ongeluk drie agenten meeneemt, wordt ze bestormd door andere agenten. Een paar bewerken haar en haar fiets met de wapenstok terwijl anderen haar overeind helpen. Op de achtergrond speelt klassieke oproermuziek: politieszirenes, radio's waaruit paniekerige bevelen knetteren, het gerinkel van een ingegooide ruit bij Starbucks, jonge Amerikanen die 'Geen fascisme in de VS!' scanderen.

Dan vallen de agenten toch aan en ze bestoken de menigte met traangas. In plaats van te vluchten vormt een groepje jongeren met zwarte bivakmutsen een hechte V-formatie met hun geopende zwarte paraplu's als een schild voor zich, om zich vervolgens in het politiekordon te boren. Een ongemaskerde demonstrant ligt plat op zijn gezicht op het asfalt terwijl een agent een taser op hem richt. Hij heeft blond krulhaar, is rond de twintig en zijn gezicht verradt geen spoor van angst. Hij kijkt naar de agent, naar de cameralenzen die op hem inzoomen en verklaart doodkalm: *'Fuck Donald Trump. Fuck Donald Trump.'*

Wanneer de demonstratie uiteenvalt, gaan de agenten achter kleine groepjes aan die zich door de stad verspreiden. Alles verscherpt zich: we sprinten langs de American Development Bank, langs visrestaurant Joe's Stone Crab, langs de zielloze kantoorblokken waar de lobbyisten van Washington werken. En terwijl we wegrennen door de laatste verspreide resten van de normale wereld wekt deze paniekerige vlucht voor een trage onnadenkende vijand een herinnering bij me op aan iets uit een film. Maar ik kan het niet plaatsen.

De avond voor Trumps inauguratie ontmoet ik een 72-jarige boer uit Tennessee. ‘Wat vind je daar nou van?’ zegt hij met een hoofdbeweging naar de verwensing FUCK TRUMP die op een van de geplaveide paden op Franklin Square is gekalkt. Hij draagt een dik rood cowboyhemd en kijkt pijnlijk getroffen. Starend naar de demonstranten die zich hebben verzameld bij een trashmetalband mompelt hij: ‘Te beroerd om te werken. Ze zijn gewoon ziek in hun hoofd.’ Wat bizar is, want de meeste demonstranten zijn overduidelijk jongeren uit de middenklasse met diploma’s en banen.

‘Weet je wat dat allemaal kost?’ vervolgt hij. ‘Vijftig dollar voor een honkbalpet. Honderdvijftig voor een paar gympen.’ Ook dit is een vreemde opmerking, omdat de betogers bijna allemaal anarchisten zijn en geen honkbalpetten of sportschoenen van dure merken dragen. ‘Ze willen alleen maar gè-èld.’ Het laatste woord spreekt hij klagerig uit en hij strijkt als een bedelaar over zijn open hand. Zijn gezicht vertrekt alsof hij stront ruikt.

En dan snap ik ineens hoe het zit. Hij kijkt naar de demonstranten, maar in zijn verbeelding ziet hij de mensen aan wie ze hem herinneren: arme zwarte inwoners van Tennessee. ‘Je ziet die lui uit de supermarkt komen...’ Zijn ogen verstrakken en puilen uit van woede... ‘Wit T-shirt van twintig dollar, gympen van honderdvijftig...’ Hij is een expert in de prijzen van kleren die zwarte mensen dragen.

Als ik daar iets tegen in wil brengen, schakelt hij meteen over op een ander onderwerp: klimaatverandering, wat volgens hem bedrog is. ‘Koeien laten scheten,’ roept hij uit, ‘en nu willen ze ineens dat ik een methaanheffing ga betalen?’ Hij zegt dat er onder het ijs van de Zuidpool fossiele resten van een tropisch oerwoud liggen, compleet met geraamten van kamelen, en dat dit bewijst dat klimaatverandering van alle tijden is. ‘Daar doe je niks aan.’

Terwijl Washington volstroomt voor de inauguratie ontmoet ik op elke straathoek mensen als hij. Trump heeft hen mondig gemaakt en van de Amerikaanse media hebben ze toestemming gekregen om hun opgekropte haat naar hartenlust de vrije loop te laten. Terwijl de ene na de andere van zelfmedelijden vervulde racist zijn verhaal doet, wordt

duidelijk waarmee we hier te maken hebben: mensen die hun vermogen tot logisch denken kwijt zijn geraakt en voor wie alle kleine onrechtvaardigheden en ongemakken in het leven samenhangen met het denkbeeldige gevaar dat uitgaat van zwarte mensen, homoseksuelen en geëmancipeerde vrouwen.

Progressieve commentatoren willen dat we begrip hebben voor wat zulke mensen beweegt: ze zijn verpauperd door economische omstandigheden en verkeren in verwarring door alle maatschappelijke veranderingen. We moeten mededogen kunnen opbrengen voor die mensen en hun onbevredigende bestaan tussen de motels en de viaducten van het Midden-Westen.

Ik geef zelf de voorkeur aan een strengere vorm van mededogen die rede, logica en wetenschap heet.

Als mij wordt gevraagd me te verdiepen in de problemen van de ‘witte arbeidersklasse’, dan zeg ik met het vertrouwen van iemand die als witte jongen is opgegroeid in een ruig Engels mijnstadsje: de ‘witte arbeidersklasse’ bestaat niet. Dat is een identiteit die rijke mensen hebben bedacht om arme mensen te onderdrukken, net zoals de eerste kolonialisten de identiteiten van de ‘koelie’ en de ‘wilde’ bedachten als rechtvaardiging voor het feit dat zij hun slachtoffers onmenselijk behandelden.

Laten we er geen doekjes om winden: als je streeft naar vrede, vrijheid en sociale rechtvaardigheid, dan zijn mensen als die kerel met zijn Antarctische kamelen de vijand. Zij hebben in het machtigste land ter wereld een man aan het roer gezet van wie bewezen is dat hij vrouwen slaat, tegen wie meerdere beschuldigingen van verkrachting en seksueel misbruik zijn geuit en die een racist, een belastingontduiker en een zwendelaar is. Daarmee proberen ze willens en wetens het multilaterale systeem dat bekendstaat als globalisering te vernietigen, de vooruitgang die de afgelopen vijftig jaar geboekt is op het gebied van minderheden- en vrouwenrechten terug te draaien, en de rechtsstaat te vervangen door een kleptocratie.

Bovendien zijn deze mensen nu overal ter wereld in het offensief. In Portland, Oregon, heb je de Patriot Prayer-demonstranten, die ertoe

oproepen om de hoofden van migranten ‘stuk te slaan op het beton’, in Turkije heb je de trollen van de regerende AK-partij die vrouwelijke journalisten via een lawine van berichten met verkrachting bedreigen, in Rusland heb je de knokploegen die Pride-optochten aanvallen en in Duitsland de neonazi’s die de Bundestag gebruiken als podium voor hun islamofobische tirades. In India zijn ze te vinden onder de ‘koeienbeschermers’ die moslims lynchen, terwijl eerste minister Narendra Modi – de hindoeïstische Trump – weigert ook maar één vinger uit te steken. In Brazilië heb je de voetsoldaten van Jair Bolsonaro, de fascistische senator die verkrachting aanbeveelt als politieke strafmaatregel en eugenetica bepleit om het aantal zwarten terug te dringen.

In bredere zin vervuilen ze met hun geestelijke afval de gedachten, sociale-mediatijdlijnen en nachtmerries van weldenkende mensen over de hele wereld.

Hun gedachtegoed is door opiniepeilers bestempeld als ‘autoritair populisme’.¹ Ze zijn verenigd in hun verzet tegen mensenrechten, die ze beschouwen als rechten voor anderen; ze zijn tegen migratie, die ze beschouwen als iets wat ‘hun’ cultuur aantast, en tegen alle vormen van multilateralisme in de mondiale politiek en economie, die ze beschouwen als iets wat een terecht repressieve staat in zijn handelen beperkt. Als het ze alleen daarom ging, zouden we onszelf nog kunnen voorspiegelen dat we momenteel alleen maar een opleving meemaken van de reactionaire sentimenten die altijd opkomen in snel veranderende samenlevingen.

Er is echter iets veel wezenlijkers gaande: een afkeer van wetenschap, logica en rationaliteit, de waarden die de afgelopen vijfhonderd jaar richting hebben gegeven aan onze op marktwerking gebaseerde samenlevingen. Zoals we verderop zullen zien, is deze aanslag op de rede van tevoren theoretisch uitgedroefd door een deel van de in crisis verkerende elite, al zijn lang niet alle alt-rightactivisten zich daarvan bewust.

Wat deze uitbraak van geleerde stompzinnigheid in de mondiale politiek des te angstaanjagender maakt, is dat hij plaatsvindt in een tijdperk waarin meer informatie beschikbaar is dan ooit. We moeten deze situatie goed begrijpen en alles op alles zetten om zoveel moge-

lijk conservatief gezinde mensen te overtuigen van het belang van rationaliteit, terughoudendheid en democratische normen en waarden.

Maar tegen degenen die we niet kunnen overtuigen, zullen we ons teweer moeten stellen. Zij hebben de oorlog verklaard aan rationeel beleid, aan de wetenschap en aan een mondiaal stelsel dat is gebaseerd op regels in plaats van bruto geweld. Wie deze waarden wil verdedigen, zal terug moeten vechten.

Daartoe moeten we ons wapenen met meer dan alleen feiten. We hebben zowel de hoop als de herinnering nodig, schreef de filosoof Tzvetan Todorov toen hij terugblikte op de strijd tegen het totalitarisme in de twintigste eeuw. Maar wat moeten we ons herinneren en waarop moeten we hopen?

Nog maar kortgeleden, aan het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw, geloofden door en door redelijke mensen dat de geschiedenis tot een ‘einde’ was gekomen, dat de liberale democratie en het vrijemarktkapitalisme dusdanig waren geperfectioneerd dat toekomstige omwentelingen uitgesloten waren.

Sinds 2008 is die illusie vervlogen. De financiële crisis die uitbrak door het faillissement van Lehman Brothers heeft zich verbreed tot een legitimiteitscrisis voor het complete vrijmarktstelsel, die nu is uitmond in een aanval op democratie en mensenrechten, en het hele geopolitieke systeem aan het wankelen brengt.

Trump regeert Amerika. De brexit is een splijtzwam in de Europese Unie. In de sociale media vieren antisemitisme, islamofobie, fantasieën over witte suprematie en mannelijk slachtofferschap hoogtij. In Turkije zitten honderden journalisten achter de tralies. In de Filipijnen verheerlijkt de president de daden van doodseskaders. De oorlog in Syrië, die begon met tieners die graffitileuzen tegen Bashar al-Assad op muren krabbelden, heeft al 470.000 doden geëist en 10 miljoen mensen van huis en haard verdreven.² China maakt zich op om het komende decennium zijn 1,4 miljard inwoners te onderwerpen aan ongelimiteerd digitaal toezicht.³ Dit is geen dystopisch verzinsel uit een stripverhaal. Het is de keiharde werkelijkheid.